

однієї суттєвої складової – впливу на формування історичного знання певного соціального запити, тобто суспільних настроїв, очікувань тощо. Врахування цього аспекту значно розширило б евристичні можливості монографії. Підтвердженням значущості такого підходу слугує й авторська ремарка про те, що професійні історики при формулюванні образу української минувшини зазнавали впливу “політичних, соціокультурних та інтелектуальних чинників” (с. 106). Насправді ж у тексті монографії послідовно розкрита сутність першого – політичного фактору, дія ж двох останніх окреслена лише побіжно.

Впадає в око те, що автор у тесті монографії постійно послуговується поняттям “національна історія”. Зокрема, він веде мову про осмислення “феномену національної історичної думки в Радянській Україні постсталінського періоду”. Це ж поняття застосовується при характеристиці владної інтерпретації, “сталінської версії”, офіційних синтезів української минувшини. Як пояснює сам дослідник, у концепт “національна історія”, не вкладається “жодних ідеологічних коннотацій, це у нашому випадку – історія певної національної спільноти” (с. 11). На нашу думку, застосування цього поняття не вповні коректно, адже радянське тлумачення історичного процесу іманентно передбачало його цілісний російсько орієнтований перебіг, тим самим виключаючи існування національних, насамперед української, версій історії. Цю тезу, зрештою, обстоює і сам автор. На користь сказаного працює й те, що українська національна концепція історичного процесу в УРСР фактично була девазуйована ще на початку 1930-х рр. і у період 1950–1980-х рр. існувала лише у діаспорному варіанті. Більше того, попри показані у монографії спроби поновити цілісність українського історіографічного процесу, вони так і не були реалізовані. Отже, у контексті тих проблем, які розглянуто у монографії – не можна вести мову про офіційну радянську версію національної історії (вона мала не національний, а типовий імперський вимір).

Певного уточнення потребують окреслені автором хронологічні рамки дослідження та їхні сутнісні характеристики. Тут спостерігаються деякі розбіжності та різночитання. Автор також використовує кілька варіантів характеристики вказаного хронологічного відрізка (“післясталінська епоха”, “вся післясталінська епоха”, “увесь післясталінський період”, “постсталінське двадцятиріччя”, “пізньобрежнівські часи” тощо). Вважаємо, що такі визначення є доволі нечіткими і страждають перебільшеною політичною персоналізацією. Очевидно для історіографічного датування потрібні власні означення.

У тексті монографії наводяться невиправдано розлогі цитування окремих історіографічних джерел. До таких випадків можна віднести відтворення висновків з “Історії Української РСР” (1953–1956 рр.) (с. 214–215). Часом зустрічаються й окремі русизми.

Книга виграла б при детальнішому розгляді наступних сюжетів: впливу на дослідження проблем історії України системи організації радянської історичної науки за принципом “центр – периферія”, де українським історикам відводилась роль дублювання на місцевому рівні загальносоюзних історичних парадигм; стан методологічного та методичного оснащення провідних українських радянських істориків; зміни мовного режиму історичних текстів.

Проте, висловлені зауваження та побажання не впливають на високу загальну оцінку рецензованої роботи. Одержані результати та висновки є обґрунтованими й мають вартісне наукове значення, оскільки в сукупності вирішують важливу наукову задачу, важливу для української історіографії – комплексно відтворюють зміст та сутність уявлень про українську історію в історичній науці Радянської України.

Віталій Масненко

Освітняни Черкащини – жертви радянського тоталітарного режиму : документальне видання / Упор. В.В. Масненко (наук. ред.), В.С. Романов, С.О. Шамара. – Черкаси: Брама-України, 2009. – 272 с.: ілюстр.

В умовах сьогоденного Ренесансу української історичної науки, який позначений переглядом усталених стереотипів, відходом від монометодологізму, наростаючою відкритістю архівних фондів, одне з пріоритетних місць відводиться усебічному дослідженню репресивної політики доби радянського тоталітаризму. Вказаний тематичний напрям

упродовж довгого часу перебував у стані гносеологічного *terra incognita*, адже компартійна влада фактично накладала табу на вивчення тих питань минувшини, які містили наліт контраверсійності й кидали тінь на "народну" владу та її "керівну й спрямовуючу силу". Розчищення методологічних завалів тоталітаризму та подвижництво дослідників уже дало плідні наукові результати у заповненні "білих плям" історичної науки, зокрема й у зазначеному векторі. Стосовно ж дослідження репресивної політики щодо окремих соціальних верств, то тут можна говорити хіба що про його початковий стан.

Чи не найпереконливішим свідченням антигуманної сутності радянського тоталітаризму є масові репресії проти освітян, які справді репрезентували совість і розум українства. Попри очевидну важливість і актуальність ще й досі ця проблема досліджена лише фрагментарно, здебільшого в контексті наукової розробки дотичних тематичних ніш. Особливо це стосується галузі історичної регіоналістики.

У цьому зв'язку вихід у світ книги "Освітяни Черкащини – жертви тоталітарного режиму" є своєчасним і потрібним. Поза всякими сумнівами, краєзнавча бібліотека Шевченкового краю й України отримала цінне поповнення. Принагідно відзначимо, що нині спостерігаємо надто широке коло людей, причетних до творення краєзнавчої продукції, що таїть в собі очевидну загрозу втрати критеріїв об'єктивності й науковості. В цьому ж випадку є всі підстави говорити про високу професійність колективу авторів-упорядників, який відзначається симбіозом наукової ретельності та послідовного подвижництва. До його складу увійшли професор В.В. Масненко, молодий, але талановитий і перспективний учений С.О. Шамара, відомий ентузіаст ветеранського і краєзнавчого руху В.С. Романов. Саме цей суб'єктивний чинник став вирішальним у забезпеченні успіху реалізації вказаного наукового проекту.

Упорядники визначили жанр книги як документальне видання. Проте його радше кваліфікувати як збірник, позаяк книга носить комплексний характер і містить дослідницьку частину, довідково-інформаційну та суто документальну.

Об'єктивність і достовірність поданого у рецензованому виданні матеріалу забезпечується багатопланою та репрезентативною джерельною базою. Як і належить, її основу становлять насамперед архівні документи, почерпнуті з фондів центральних і регіональних архівосховищ, зокрема ЦДАВО, ЦДАГО, СБУ України, а також держархівів Черкаської та Полтавської областей. Значно доповнюють подану в книзі інформацію й дані з опублікованих документів, матеріали синхронної періодики. Знайшлося місце й наративу, зокрема оптимально використані спогади сучасників та очевидців подій.

Видання має чотири базові структурні частини, зміст яких повністю відповідає творчому задуму упорядників і заданому алгоритму викладу. Звертає на себе увагу чіткість композиції і послідовність в реалізації поставленої дослідницької мети.

Книга розпочинається розлогою розвідкою В. Масненка та С. Шамари, яка присвячена щемливій темі черкаського рахунку освітянських жертв тоталітарного режиму. Автори справедливо вказують, що ця проблема є лише складовою більш загальної теми – політики тоталітарного режиму щодо інтелігенції. Переконаливо обґрунтовано актуальність теми з огляду на цілком реальні ризики маніпулювання історичною пам'яттю з метою реабілітації тоталітаризму, найгіршої її форми – сталінізму. Позитивно, що автори вступної статті звертаються до сучасних методологічних підходів (зокрема, полідисциплінарного, мікрорівневого) та застосовують модерний методичний інструментарій (наприклад, поряд з ретроспективними, історико-біографічними методами використовуються елементи історичної просопографії та кліометрії). Досліджуючи закономірності хронології репресій, вони виділяють її пікові періоди, визначають базові тенденції репресивної політики тоталітаризму. Побіжному аналізу піддана й правова база переслідування освітян радянською системою. Не викликає жодних заперечень авторський висновок про великодержавницький характер антиосвітянської політики тоталітарного режиму.

Базовою, найоб'ємнішою і найбільш інформаційно насиченою структурною частиною видання є розділ (С. 29–225), де в порайонному компонуванні і в алфавітному порядку подано біографічні дані про понад 680 репресованих освітян. Тут зацікавлений читач віднайде відомості про жертви тоталітаризму: віхи біографії педагогів, виклад судового

вироку, спосіб розправи і, зрештою, дата реабілітації засудженого. Упорядники не лише дотримуються чіткого алгоритму донесення інформації до читача, а й застосовують принцип пропорційного дозування матеріалу.

З огляду на персоніфікованість видання, доречним видається вміщення на його сторінки кращих нарисів про освітян-мучеників за авторством відомих краєзнавців, письменників, журналістів, науковців, зокрема С. Горощка, О. Дубового, О. Драч, В. Жук, В. Захарченка, В. Марочка, В. Мицика, В. Поліщука. Ці документальні одкровення посилюють антропологічність видання, його гуманітарну цінність.

Вагомою структурною частиною збірника є також документальні матеріали: справи судового розгляду, свідчення, витяги з протоколів допитів і кримінальних справ. Їх органічно доповнюють спогади сучасників подій.

У сучасній історіографії дедалі вагомніше місце займає такий вид джерел, як фотодокументи. Поряд з цим вони продовжують відігравати допоміжно-ілюстративну роль, посилюючи його переконливість і читальність. 26 ілюстрацій вміщено і в рецензованому виданні: це портрети репресованих, фотокопії історичних документів, групові знімки тощо.

Додатки репрезентовані бібліографією з проблеми репресивної політики щодо освітян України. Це своєрідна дорожно-бібліографічна карта для зацікавленого цією тематикою читача й дослідника. У книзі вміщено статистичні таблиці, які узагальнюють та ілюструють викладені у книзі факти й теоретичні положення.

За своєї самодостатності видання визначає вектори й сегменти та створює джерельну базу для диверсифікації й поглиблення дослідження цієї животрепетної проблеми. До позитивів книги варто віднести високий рівень редагування тексту, належний науковий, літературно бездоганний і доступний стиль викладу матеріалу.

Книга побачила світ у відомому Черкаському видавництві “Брама-України”, що має знані й визнані традиції книгодруку. Це стало запорукою належного дизайну і високого поліграфічного рівня видання.

Рецензована книга значно б виграла, аби в ній було посилено науково-довідковий апарат. Зокрема, доцільним було б вміщення до її структури іменного та географічного, а може й предметного покажчика, що стало б своєрідною ниткою Аріадни для ліпшого орієнтування читача в лабіринтах багатофункціонального тексту. Рубрику “Список основних скорочень” коректно було б доповнити означенням “та абревіатур”, позаяк саме вони становлять левову частку поданого переліку.

Проте вказане ні на йоту не знижує наукового рівня видання, яке, безперечно, знайде свого зацікавленого читача не лише серед науковців і краєзнавців, а й, певен, викличе резонансний інтерес серед широкого загалу шанувальників драматичних сторінок української історії.

Книга є справжнім обвинувальним актом проти тоталітаризму, вона слугуватиме формування в читача почуття несприйняття насилля в будь-яких його виявах, її матеріали звучатимуть своєрідним набатом до нині сущих: “Будьте пильні! Такого не повинно повторитися ніколи!”.

Григорій Голиш

